

“Alisher Navoiy va XXI asr”

11-XALQARO KONFERENSIYASI TO‘PLAMI

Toshkent, 2026-yil 9-fevral

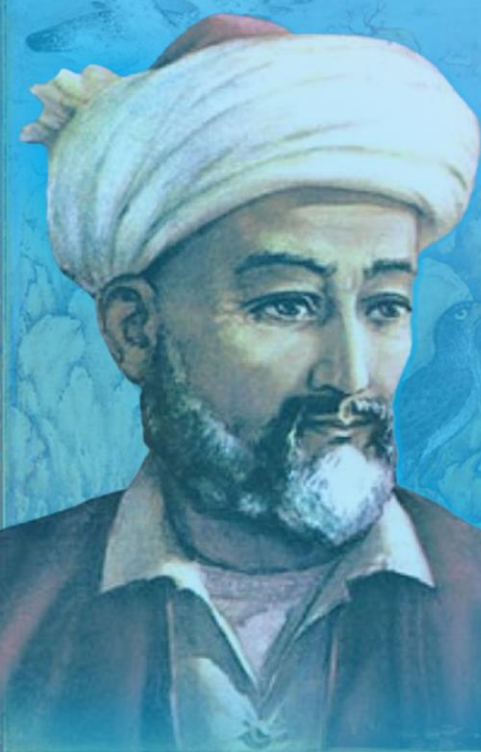
“Alisher Navo’i and the 21st Century”

11th INTERNATIONAL CONFERENCE

PROCEEDINGS

Tashkent, February 9, 2026

IL LINGUAGGIO DEGLI UCCELLI
LISON UT-TAYR

SANDRO
EDIT

**O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
O‘zbekiston Yuzuvchilar uyushmasi
Ozarbayjon Milliy Ilmlar akademiyasi Nizomiy Ganjaviy
nomidagi Adabiyot instituti
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti**

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 11-xalqaro konferensiya
materiallari**

2026-yil 9-fevral

Toshkent – 2026

UO‘K: 821.161.1=512.133

KBK: 83.3 (50‘)

A 51

Mas‘ul muharrirlar:

Shuhrat SIROJIDDINOV,

filologiya fanlari doktori, akademik
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili
va adabiyoti universiteti rektori

Nurboy Jabborov,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili
va adabiyoti universiteti professori, filologiya fanlari doktori

Tahrir hay‘ati:

Boqijon To‘xliyev (O‘zbekiston), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Almaz Ulvi Binnatova (Ozarbayjon), Nozliya Normurodova (O‘zbekiston), Islam Jemeney (Qozog‘iston), Farhod Rahimiy (Eron), Karomat Mullaxo‘jayeva (O‘zbekiston), Baxtiyor Fayzullayev (Tojikiston), Dilnavoz Yusupova (O‘zbekiston), Shahlo Naraliyeva (Qozog‘iston), Ilyos Ismoilov (O‘zbekiston), Ozoda Tojiboyeva (O‘zbekiston)

Ushbu to‘plamda “Alisher Navoiy va XXI asr” mavzusidagi 11-xalqaro konferensiya materiallari jamlangan. To‘plamda Alisher Navoiy adabiy-ilmiy merosining mumtoz adabiyotimizdagi o‘rni va bugungi kun uchun ahamiyati, shuningdek, shoir ijodiga bog‘liq holda matnshunoslik va tilshunoslik muammolariga doir ilmiy maqolalar o‘rin olgan. Navoiyshunoslikning bugungi holati va istiqboli borasida muayyan tasavvur berishi uning ahamiyatini belgilaydigan omillardan biridir.

Kitob filolog mutaxassislar, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar va bakalavr talabalari hamda keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning “Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy tavalludining 580 yilligini keng nishonlash to‘g‘risida”gi Qarori. Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 20.10.2020, 07/20/4865/1395-son.
2. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2006. – B.152.
3. Али Мухаммад. Навоий ва Бойқаро: тарихий драмалар. – Тошкент: Чўлпон, 2018. – Б.352.
4. Алимбеков А. Юлдузнинг беш қирраси. – Тошкент: О‘QITUVCHI, 1920. – Б.180-181.
5. Введение в литературоведение. Под общей редакцией Л.М.Крупчанова. – М.: ОНИКС, 2009. – Б.40.
6. Руф Квинт Курций. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре / Отв. редактор А. А. Вигасин. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С.200.
7. Исмоилов И. Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” достони генезиси ва поэтикаси: Филол. фан. д-ри. дисс. – Тошкент, 2022. – Б.43.
8. Заҳириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. – Тошкент: Шарқ, 2002. – Б.144. (336 бет).
9. Ashurova, G. (2020). Artistic Interpretation of Alisher Navoi’s Image in Uzbek Literature of the Independence Period. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(04).
10. Ashurova, G. (2022). Tarixiy shaxs tasvirida tarixiy fakt va talqin muammosi. *Uzbekistan: Language and Culture*, 3(3).
11. Низом Тўлан. Навоий яшаган уйда. // ЎзАС, 2016, 15 апрель, № 16 (4363).
12. Ҳазрат Навоийга эҳтиром. Шеърлар, дostonлар, мухаммаслар. Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи: Г.Ашурова. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2016. – Б.69.
11. Эрматов Б.С. Ғарбий Европа мамлакатлари адабиётларида Амир Темур сиймоси (сарчашмалар, тасаввур ва талқинлар): Филол. фан. бўйича фалсафа д-ри. дисс. автореф. – Тошкент, 2019. – Б.12-13.
12. Қодиров П. Тил ва эл. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2005. – Б.4.
13. Қодирий Ҳабибулла. “Ўткан кунлар” // Қодирий Абдулла. Ўткан кунлар. Роман. – Тошкент: SHARQ, 2014. – Б.396.
14. Қўшжонов М. “Ишқ аҳли” романи тўғрисида // Шарқ юлдузи. 2001, № 1. – Б.15.

“HAYRAT UL-ABROR”NING O‘RGANILISH TARIXIDAN**Ilyos ISMOILOV,***filologiya fanlari doktori, ToshDO‘TAU professori*

“Hayrat ul-abror” dostonining o‘rganilish tarixi ancha uzun. Ushbu masalani, dastlab, quyidagi ikki qismga tasniflab tahlil etish maqsadga muvofiq:

1) *muallif va uning zamondoshlari, izodoshlari talqinlari;*

2) *zamonaviy tadqiqotlar* [bu haqda yana qarang: Эркинов, 2021: 38].

Ushbu tasnif ham o‘z ichida yana bir necha qismlarga ajraladi, shu yo‘l bilan ko‘zlangan maqsadga erishish birmuncha qulaylashadi. Biz ushbu maqolada masalaning birinchi qismini yoritishga harakat qilamiz.

I. Muallif va uning zamondoshlari, izodoshlari talqinlari:

a) *muallif talqinlari.* “Hayrat ul-abror” haqidagi ilk munosabat va talqinlar muallifi Alisher Navoiyning o‘zidir.

Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror”ga munosabati, unga oid talqinlarini tushunish uchun uning “Xamsa” yaratishdan ko‘zlangan maqsadi haqida muayyan tasavvurga ega bo‘lish va ana o‘sha kontekstda bu dostonni talqin etish zarur.

Alisher Navoiy turkiy tilda “Xamsa” yaratishda ulkan maqsadlarni o‘z oldiga qo‘ygan edi. Ulardan biri turkiy til qudratini isbotlash bo‘lsa, boshqasi turkiy xalqlar ma’naviyatini yuksaltirish edi. Bular haqda mavjud tadqiqotlarda ko‘p gapirilgani bois ortiqcha to‘xtalmaymiz.

Shoir “Xamsa”ning o‘zida ham bir necha bor ijodiy niyatiga ishoralar beradi. Bulardan eng muhimi beshlikning basmalasida aks etgan deyish mumkin. Navoiy basmalada xamsa yozishni yo‘lga, mashaqqatli safarga o‘xshatadi, xamsa yaratish – vahdat xazinasiga olib boruvchi eng yaqin yo‘l ekanligini ta’kidlaydi:

Yo‘qki erur maxzani vahdatqa yo‘l,

Yo‘lu ne yo‘l, asru yaqin yo‘ldur ul [Навоий, 1991: 12].

Navoiy bu o‘rinda “vahdat xazinasini” deganda xamsa yoza olish va xamsanavis sifatida e’tirof qozonish, salaf xamsanavislar davrasiga qo‘shilishni nazarda tutadi. Lekin “vahdat xazinasini”ni Haqqa yetishish ma’nosida tushunish ham mumkin. Agar masalaga bu nuqtayi nazardan qaralsa, Navoiy o‘z “Xamsa”si dostonlari mohiyatida tavhid g‘oyalarini kuylagan, ilohiy ma’rifatga oid qarashlarini tasvirlagan va shu yo‘l bilan o‘zini, o‘quvchini haqiqat sirlaridan bahramand etgan, Haqqa yaqinlashtirgan, degan xulosaga kelish mumkin. “Hayrat ul-abror” – mana shu muhim ijodiy konsepsiyaning bosh bo‘gini ekanini alohida ta’kidlash kerak.

Alisher Navoiy “Xamsa” yozishdan ko‘zlagan maqsadi haqida boshqa bir o‘rinda yana to‘xtalib, taqlid dushvor badiiy obida yaratish orzusi – mana shunday “Xamsa” yaratilishiga sabab bo‘lganini yozadi. Navoiyning qayd etishicha, u o‘z tab’i, iste’dodi bilan “xos ma’nolar” ijod qilgan, turkiy so‘zlarga sayqal bergan, ammo “ahli gazof” – ko‘chirmakashlar, iste’dodsizlar u topgan bu ma’nolarga qo‘l uzatib, u so‘zlarga kiydirgan “hullayi mavzun” – xushbichim liboslar (original ifodalar va ma’nolar)ni talon-taroj qilishgan, turkiy so‘zlarni jilosiz va yoqimsiz bir shaklda ishlatishgan. Navoiyni ajablantirgan holat shu ediki, ular mana shunday yoziqlarini she’r atab, Navoiydan ko‘chirganlarini bila turib yozganlarini Navoiyning o‘ziga ko‘rsatishdan uyalishmagan, yana ko‘chirganlari haqida shoirdan ehson va tahsin kutishgan. Bunday holatlar Navoiyning ko‘ngliga qattiq ozor yetkazgan, boshqa tomondan, shu toifaning qo‘li va imkoniyati yetmaydigan ulkan asarlar yaratishga undagan:

Qolmadi chun o‘zga manga choraе,

Qal’a yasardek topibon xoraе [Навоий, 1991: 65].

Navoiy shu tariqa ulkan asarlar yaratib ko‘chirmakashlar chang sola olmaydigan bir badiiy qal’a (“Xamsa”) yaratishdan o‘zga choram qolmadi deydi. Navoiy bu o‘rinda o‘z “Xamsa”sini qal’aga o‘xshatib, uni yuksak va keng bir tog‘ cho‘qqisi uzra bunyod etgani, uni tosh bilan suvga tutash qilib qurib, tomlarini ko‘kka tutashgan po‘latdan yasagani, atrofiga odam tubiga qarasa aqli ozadigan xandaqlar qazigani, na uning tubiga naqb (lahm) bilan, na toqiga kamand tashlab yo‘l topib bo‘lmasligi, uning ichidagi saroylarda xos ma’no parizodalarini joylashitib, ularning jonlarini talon-taroj xavfidan ozod etgani, o‘zgalar hujumiga qarshi u yerda tosh-u o‘qlarni hozirlab qo‘ygani, agar u yerga biror beadab yaqinlashsa, balolarga muftalo bo‘lishini aytadi:

Nogah anga yovusa bir beadab,

Tosh ila o‘qdin anga yetgay taab [Навоий, 1991: 66].

Muxtasar aytganda, Navoiy “Xamsa” yozishining asosiy sabablaridan biri sifatida iste’dodsiz toifa takrorlay olmaydigan, yaqin yo‘lay olmaydigan ulkan bir badiiy asar yaratish niyatini ko‘rsatadi. Chunki bu toifa ushoq she’rlar bitib, asarlarida siyqasi chiqqan ma’nolarni yozar, nari borsa Navoiy topgan yangi ma’no yoxud ifodalarni

o‘zlashtirib, meniki deb da’vo qilishlari oson edi. Layoqatsiz va iste’dodsiz toifaning bunday qilmishlaridan zada bo‘lgan Navoiy oxiri ularning qo‘li va aqli yetmaydigan bir badiiy obida – “Xamsa” yozishga qaror qilgan. Shoirning o‘z “Xamsa”sini qal’aga o‘xshatishi, bu qal’ani zabt etish imkonsizligi haqidagi tasvirlari, aslida, “Xamsa”ni qanchalik puxta o‘ylab, taqlid dushvor qilib yaratgani, uning tarkibidagi dostonlarga “xos ma’nolar” – original mazmun, talqin va tasvirlarni joylagani haqida Navoiyning o‘z iqrorlari, tasdiqlaridir. Navoiyning o‘z “Xamsa”si to‘g‘risidagi bunday talqinlari navoiyshunoslik uchun nihoyatda muhim hujjat bo‘lib, “Xamsa”ga oid talqinlar mana shu metodologik o‘zanlarga muvofiq kelishi kerak. Aytish mumkinki, “Hayrat ul-abror” mana shunday ulkan va original badiiy majmuaning, ijodiy konsepsiyaning eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Ushbu doston mana shunday ijodiy niyat – badiiy jasoratning mahsuli o‘laroq yuzaga kelgan.

Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror”ning xotimasida ham asar haqida muhim qarashlarini bildiradi. Bu – “Hayrat ul-abror” talqinida muhim ahamiyat kasb etadi. Ulardan biri “Hayrat ul-abror”ning shuhrati bilan bog‘liq. Navoiyning yozishicha, “Hayrat ul-abror” yozib bo‘lingach tezda shuhrat tutgan (Falak xazinaboni shoir boshidan yulduzlar tangasini sochgan). Qisqasi, shoir dostonni yozib tamomlagach, o‘zida mamnunlik his etganini faxriya tarzida badiiy ifodalaydi. Ammo shoirning faxriyasi juda qisqa bo‘lib, uning yakunida shoir ushbu asari maqtalgandek yaxshi emasligiga ham ishora qiladi.

Navoiy xotimada “Hayrat ul-abror” mazmuniga oid muhim ishoralar ham bergan bo‘lib, ijodkor ular orqali asari mazmuni talqini uchun o‘ziga xos mezonlar belgilab beradi:

“Bu faqr kulbasini ajz-u inkisor tufroqlarin chehra churuk somoni uza peshoni araqin oqizmoq bila kahgil etib, yuz oh-u so‘z bila suvamoqning itmomi va bu fano xirqasini za‘f-u iftiqor yamoqlarin kirpik sinuq ignasiga ashk uzuk torin toqib, yuz darzdo‘zliq bila yamamoqning ixtitomi va ul me‘morliq xijolatidin uzr hujrasig‘a yuz urmoq va bu xayyotliq uzridin xijolat yoqasiga bosh yashurmoq va haq ma‘murai ehsonidin maskani afv tilamoq va xizonai lutfidin xil‘ati baxshish istamoq” [Навоий, 1991: 330 – 331].

(Nasriy bayoni: yuzning chirik somoni ustiga peshona terini oqizib ojizlik va shikastalik tuprog‘i bilan somonloy qilib qorib, yuz oh-u dard bilan bu faqr kulbasini suvamoqning yakuni va kiprikning siniq ignasidan ko‘zyoshning uzuq ipini o‘tkazib holsizlig-u nochorlik yamoqlari bilan fano xirqasini yamamoqning nihoyasi; haligi ustachilik xijolatidan uzr hujrasiga yuz bekitmoq va bu tikuvchilik uzridan xijolat yoqasiga bosh yashirmoq bayoni, shuningdek, Haq ehsoni dargohidan afv maskanini tilamoq va lutfi xazinasidan kechirim libosini istamoq)

Navoiy ushbu sarlavhada mazmunan ikki xil tashbih yaratgan. Birinchisi jarayonga oid tashbih, ikkinchisi predmetga oid tashbih. “Hayrat ul-abror”ning yozilish jarayoni ikki narsaga, biri, faqr kulbasining xoksorlik tuprog‘idan qilingan somonloy bilan suvoq qilinishiga, ikkinchisi, fano xirqasini qashshoqlik yamoqlari bilan kiprik ignasida yamashga tashbih qilingan. “Hayrat ul-abror”ning *faqr kulbasi va fano xirqasiga* o‘xshatilishi esa predmetga oid tashbihni yuzaga keltirgan.

Mazkur ikki tashbih dostonning irfoniy mohiyatiga ochiq ishora qilishi bilan ahamiyatli. Navoiy “Hayrat ul-abror”ni faqr kulbasi, fano xirqasi der ekan, asarda tasavvufdagi faqr-u fano maqomiga dalolat qiluvchi, insonni mazkur darajaga chog‘lovchi masalalar badiiy talqin etilganini aytmoqchi bo‘ladi. Ma’lumki, tasavvufda

faqr deganda “bandaning Allohga nisbatan o‘zini g‘arib va faqr his etishi, Haqqa muhtojlikni chuqur idrok qilishi, ko‘ngilni dunyo istaklaridan batamom poklashi, tuproq va tillo o‘rtasida tafovvut ko‘rmasligi” nazarda tutiladi. *Fano* deganda esa “o‘zlikdan qutulish, moddiy olam va nafsoniy istaklardan batamom voz kechish, haqiqat olamini mushohada qilish va baqoning boshlanishi” e‘tiborga olinadi. Bu ikki sifat, maqom mohiyatan juda uyg‘un bo‘lgani bois Navoiy “Lison ut-tayr”da so‘fiylar egallaydigan maqomlarning eng oxirgisini faqr-u fano vodiysi deb ataydi hamda ushbu vodiyni yuqoridagi izohlarga muvofiq talqin etadi.

Xullas, Alisher Navoiy mazkur tashbihlar orqali “Hayrat ul-abror” mohiyatan so‘fiyona g‘oyalarni badiiy talqin etuvchi, ilohiy ma‘rifatni tarannum etuvchi, qalb va axloq go‘zalligini targ‘ib etuvchi, qisqasi, insonni ruhiy-ma‘naviy kamolot (faqr-u fano) sari yetaklovchi asar ekanini ta‘kidlaydi. Darhaqiqat, “Hayrat ul-abror” basmaladan xotimaga qadar inson kamoloti masalalarini goh islom, iymon, adolat kontekstida, goh karam, rostgo‘ylik, ishq kontekstida poetik gavdalantiradi. Kitobxonni dunyo va o‘zlikni anglashga hamda ularga oid havaslardan ongli ravishda voz kechishga undaydi. Ma‘rifat kasb etishga chorlaydi. Alisher Navoiyning mazkur qarashlari – “Hayrat ul-abror” talqinlarida metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu metodologiyaga muvofiq bo‘lmagan har qanday talqin esa asossiz deb baholinishi kerak.

Xotimadagi yana bir talqin “Hayrat ul-abror”ni talqin etishda muhim ahamiyatga ega. Ma‘lum bo‘lishicha, Alisher Navoiy ijodkor sifatida “Hayrat ul-abror”dan to‘la qanoat hosil qilmagan. Asar ijodkorning ko‘ngildagidek chiqmaganiga asosiy sabab – xotirjamlik yo‘qligi, fursatning torligi edi. Navoiy shu o‘rinda o‘zining davlat xizmatidagi bir kunini tasvirlab, erta-yu kech “xalq jafosig‘a giriftorliq” qiynaganini batafsil esga oladi. Agar fursat keng bo‘lganida “Hayrat ul-abror”ni bundan ham yaxshiroq yoza olishi mumkinligini afsus bilan ta‘kidlaydi.

b) *zamondoshlari va izdoshlari e‘tirofi*. Adabiyotshunos Aftondil Erkinov qayd etganidek, “Ilmda muayyan tarixiy shaxs hayoti va ijodi tadqiq etilganda u yashagan va keyingi davrga oid tarixiy asarlar, memuarlar, zamondoshlari xotiralariga, eng avvalo, manba sifatida suyaniladi” [Эркинов, 2021: 12]. Ushbu mantiqqa ko‘ra, Navoiy “Hayrat ul-abror”ni zamondoshlari qarashlari asosida tadqiq etish lozim bo‘ladi. Abdurahmon Jomiy “Haft avrang”ning xotimasida Alisher Navoiyning “Xamsa”siga baho berar ekan, uni “yoqimli naqsh” (naqshi matbu‘), “mo‘jizakor nazm” (nazmi mo‘jiznizom) deb ataydi, hatto, Navoiy “Xamsa”sini Nizomiy va Xusrav xamsalalaridan ustun qo‘yadi [Навоий замондошлари..., 1985: 13]. Abdurahmon Jomiyning Navoiy “Xamsa”si haqidagi ushbu maqtovlari, shubhasiz, “Hayrat ul-abror”ga ham taalluqli. Jomiy “mo‘jizakor nazm” deganda “Hayrat ul-abror”ni ham nazarda tutgani aniq. Jomiyning mazkur e‘tiroflari “Hayrat ul-abror”ni baholashda, tadqiq va talqin etishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Davlatshoh Samarqandiy ham “Tazkirat ush-shuaro”da Navoiy “Xamsa”sini yuksak baholaydi: “Bugun u latif tabdan orif shayx Nizomiy, rahmatullohi ta‘olo alayhi, “Xamsa”siga turkiy tilda javob yuzaga keldi, hech kim bu ulug‘ amirdan avval bunday ezgu ishga kirishmagan edi. Darhaqiqat, u dostonlarda ma‘nolar dodini berdi. Biz isbot uchun “Layli va Majnun” dostonidan ikki bahoriyot baytni keltiramiz, ushbu ikki baytda baland tashbihlar-u xayolot mavjud bo‘lib, ular orqali qolgan baytlarni tasavvur qilish mumkin...

Marz uzra kiyar sebarga javshan,
Shashpar ko‘tarur boshig‘a savsan.

Lola varaqin berib sabog'a,
Bag'ri qarodek uchar havog'a.

Latif tab ushbu ikki baytdan qolgan baytlarining badiiyat-u san'atini ham ma'lum qilib turadi" [Davlatshox, 2015: 456]. Davlatshohning *Navoiy "Xamsa"da ma'nolar dodini bergan, "Xamsa"dagi baytlarda baland tashbihlar-u xayolot, badiiyat-u san'at mujassam* degan baholari bevosita "Hayrat ul-abror"ning mazmuni va badiiyatiga ham daxldor bo'lib, ular "Hayrat ul-abror"ning yuksak saviyada va mukammal badiiy asar ekanligini tasdiqlab turadi.

Xondamir "Makorim ul-axloq"da Navoiy ijodiga to'xtalar ekan, dastlab, "Xamsa" haqida so'z ochadi va "bu kitobda ko'pgina nozik ma'nolar va go'zal fikrlar bayon etilgan" [Xondamir, 2018: 46] deydi. Xondamirning ushbu umumiy bahosi bevosita "Hayrat ul-abror"ning ham nozik ma'nolar, chuqur mazmun va go'zal fikrlarni o'zida mujassam qilgan asar ekanini bildiradi. Uning bu fikrlari "Xamsa"ning nozik ma'nolar – ma'rifiy, tasavvufiy mazmuniga ishor qilishi bilan ahamiyatlidir.

Zahiruddin Muhammad Bobur ham Alisher Navoiy "Xamsa"si haqida to'xtalgan. U "Boburnoma"da (1518 – 1530) Navoiyning masnaviylari borligini eslatar ekan ulardan beshtasi "Xamsa" javobida yozilganini qayd etadi [Бобур, 2008: 133]. Navoiy "Xamsa"siga maxsus munosabat bildirmaydi, lekin Navoiy ijodi haqidagi fikrning avvalida "Alisherbek tengi yo'q kishi edi. Turkiy til bila to she'r aytibdurlar, hech kim uncha ko'p va yaxshi aytgan emas" deyishi va Navoiy asarlaridan birinchi bo'lib "Xamsa"ni tilga olishiga qaraganda Navoiy "Xamsa"si haqida ijobiy fikrda bo'lgan ko'rinadi. Bobur "Muxtasar" asarida ham (1523 – 1525) Navoiy "Xamsa"si dostonlari, xususan, "Hayrat ul-abror"ning vazni sari' bahrida ekanini yozadi [Бобур, 1971: 193 – 195]. Bobur sari' bahri vaznlari uchun misol keltirar ekan "Yana Mir Alisher Navoiyning "Zubdat ul-ahror" idur, payrovluq maqomi shayx Nizomiy-u Xoja Xisrov-u mulla Jomiydin istimdod tilab so'ng'i bayt iqtiyos tariqa bila o'zini (?) qilibtur" deydi va "Hayrat ul-abror"ning XIII bobidan 9 baytni iqtibos qilib keltiradi [Бобур, 1971: 195]. E'tiborli tomoni shundaki, Bobur "Hayrat ul-abror"ni "Zubdat ul-ahror" deb ataydi. Bobur bu o'rinda katta ehtimol bilan "Hayrat ul-abror" nomini adashtirib yuborgan yoxud kotib xato ko'chirgan. "Muxtasar"ni nashrga tayyorlagan Saidbek Hasanov ham dastlabki farazni ilgari suradi [Бобур, 1971: 210]. Har holda, Boburning "Hayrat ul-abror"dan iqtibos keltirishiga qaraganda, u "Zubdat ul-ahror" deganda "Hayrat ul-abror"ni nazarda tutgani aniq.

XVIII o'zbek dostonchiligining atoqli vakillaridan biri Muhammadniyoz Nishotiy "Husn-u Dil" dostoni (1779-yil yozib tugatilgan) muqaddimasida xamsanavis salaflarini ta'riflashda, asosan, ularning xamsalariga tayanadi. Nishotiy shu jarayonda xamsalarga baho berishga ham harakat qiladi. Avvalo, Nishotiy "Husn-u Dil"ni mavjud xamsalarning birinchi dostonlari, xususan, "Hayrat ul-abror"ga javoban yozgani e'tiborga molik:

Har birining avvalida bir kitob
Bor edikim, andin edi fathi bob.
Birining oti "Maxzani asror"i shavq,
Ul birisi "Matla'yi anvor"i shavq.
Yana biri "Tuhfat ul-ahror" edi,
Biri aning "Hayrat ul-abror" edi.
Man dag'i anlarg'a demaklik javob,
Istabon ettim bu so'zi irtikob [Нишотий, 1967: 39 – 40].

Nishotiy obrazli tarzda o‘zidan oldin yozilgan xamsalar, xususan, mazkur dostonlar mazmuni haqida muhim xulosalar beradi. Ularni o‘ziga xos talqin etadi:

Parda nihon “Mahzani asror”i Haq,
Parda ayon “Matla’yi anvor”i Haq.
So‘z biriga “Tuhfatul-ahror” erur,
Til biriga “Hayratul-abror” erur [Нишотий, 1967: 35].

Nishotiy bu o‘rinda salaflarining dostonlari nomlarini sanab ko‘rsatish bilan birga iyhom orqali ilk dostonlar mazmuniga ham qoyilmaqom ishora qilishning uddasidan chiqqan. Ya’ni u yuqoridagi baytlarda zohiran to‘rt doston nomini tilga olgan, mohiyatan esa ushbu to‘rt asarda, chunonchi, “Hayrat ul-abror”da haqiqat sirlari xazinasining pinhonligi, haqiqat nurlari jilvasining ayonligi, ahror toifasining tuhfadek so‘zi, balki abror toifasi hayratini ifodalovchi til mujassam ekanini aytmoqda.

Nishotiy o‘zini asar yaratishga Sharafuddin eshon ilhomlantirganini esga olar ekan eshon tilidan keltirgan iqtibosida mavjud xamsalarni bog‘ga o‘xshatadi-da, ular qiyomatgacha “xazon shamoli” dan omonda ekanini aytadi:

Har biri o‘z bog‘ida dostonaro,
Bo‘ldi alar bo‘lg‘ucha ro‘zi jazo.
Bog‘lari bodi xazondin amon,
Hodisadin o‘zlariga yo‘q ziyon [Нишотий, 1967: 38].

Nishotiyning mazkur badiiy talqini ham mazmunga tayangan bo‘lib, u mavjud xamsalar badiiyatning haddi a‘losiga yetgan, mukammal asarlar ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Nishotiyning Navoiy “Xamsa”si haqida bunday jiddiy xulosaga kelishida “Hayrat ul-abror” mustahkam va asosiy tayanchlardan biri bo‘lib xizmat qilgani shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр // МАТ. 20 томлик. 7-том. – Тошкент: Фан, 1991.
2. Давлатшоҳи Самарқандӣ. Тазкирату-ш-шуаро / таҳиячи: Х. Нуруллоева. – Ҳучанд: Ношир, 2015.
3. Эркинов А. Алишер Навоий “Хамса”си талқини манбалари (XV – XX аср боши) // Истиқлол даври ўзбек навоийшунослиги. 30 жилдлик. 19-жилд. – Тошкент: Тамаддун, 2021.
4. Навоий замондошлари хотирасида / тузувчи: Б. Аҳмедов. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.
5. Нишотий. Хусн ва Дил: дoston; шеърлар / нашрга тайёрловчилар: Ҳ. Расулов, И. Ражабов. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги Бадий адабиёт нашриёти, 1967.
6. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома / В. Раҳмонов, К. Муллахўжаева табдили. – Тошкент: Ўқитувчи, 2008.
7. G‘iyosiddin Xondamir. Makorim ul-axloq / fors tilidan tarjima: K. Rahimov. – Toshkent: “Yoshlar” nashriyot uyi, 2018.

Mariya SAIDOVA. Navoi's works as a cultural benchmark in contrastive literary analysis	105
Gulnoza XOLDOROVA. Jahon navoiyshunosligida munozarali mulohazalar	111
Ehsanulla QUWANCH. Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur merosida fikriy-ma'naviy uyg'unlik	115
Sarvar YARASHOV. Raqamli texnologiyalar davrida Alisher Navoiy falsafiy-axloqiy qarashlarining ahamiyati.	119
Karomiddin JAMAHMATOV. “Majolis un-nafois” asarida chag'oniyon adabiy maktabi vakillari hayoti tavsifi	123
Durdona BOBOXONOVA. So'z maxzanining xazonadori	128
II SHO'BA. NAVOIY NAZMIY, NASRIY VA ILMIY MEROSINI O'RGANISH MASALALARI	
SECTION II. ISSUES OF STUDYING NAVAIY'S POETRY, PROSE AND SCIENTIFIC HERITAGE	
Nurboy JABBOROV. “Hayrat ul-abror”ga yangicha yondashuv zarurati	133
Iqboloy ADIZOVA. Navoiy ijodidan bahramandlik	141
Farida KARIMOVA. Alisher Navoiy debochalarida adabiy hayot tasviri	146
Dilnavoz YUSUPOVA. Turkiy “Nazm ul-javohir”lar: tahlil va talqin	149
Zeboxon QOBILOVA, Lochinbek AHMADALIYEV. Qo'qon adabiy muhitida g'azal janri takomiliga Alisher Navoiy ijodining ta'siri	158
Salidə Şərifova Şəmməd qızı. Əlişir Nəvainin janr novatorluğu	167
Nafas SHODMONOV, G'iyosiddin SHODMONOV. Navoiy ijodida ilm va amal birligi talqinlari	170
Shavkat HAYITOV. Axloqiy-ma'naviy kamolot yo'lidagi izlanishlar va nasr imkoniyatlari	175
Ma'rifat RAJABOVA. Alisher Navoiy “Farhod va Shirin” dostonida na't an'anasi	183
Gulbahor ASHUROVA. Nizomiy Ganjaviy ijodining turkiy dunyo she'riyatida tutgan o'rni	189
Ilyos ISMOILOV. “Hayrat ul-abror”ning o'rganilish tarixidan	196
Zilola AMONOVA. Alisher Navoiy ijodida husn va ishq talqini	200
Tozagul DUSANOVA. Alisher Navoiy asarlarida Sayyid Hasan Ardasher obrazi badiiyati	206
Abdulhamid QURBONOV. “Hayrat ul-abror” “basmala”si: mazmun va badiiyat	210
Мусо ОЛИМДЖОНОВ. Хусусиятҳои маъноиву иборасозии калимаи «Абр» дар осори Алишери Навоӣ	217
Obidjon KARIMOV, Sodiqjon IBRAGIMOV, Madina MAMADALIYEVA. Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostonida komil inson va umr vasfi bayoni	222
Barno ABDURAHMONOVA. “Layli va Majnun” dostonida maktublarning o'rni	226
Zuhra MAMADALIYEVA. Alisher Navoiy dostonlarida darvesh obrazi talqinlari	230
Sherxon QORAYEV. Amir Alisher Navoiyning suhbatdoshlari	236

ILMIY NASHR

«ALISHER NAVOIY VA XXI ASR»

**mavzusidagi 11-xalqaro konferensiya
materiallari**

2026-yil 9-fevral

Toshkent - 2026

